

GROENINGEN

Groeningen

balans tussen natuurbescherming, natuurbeleving en economie

02-03-2021

Regio Groningen-Assen
STEDELIJK NETWERK

PAU

Inhoudsopgave

H1 Inleiding	4
H2 Wat is Groeningen?	5
2.1 De laagveengordel	5
2.2 Groeningen als klimaatpositieve regio	7
2.3 Doelen	8
H3 De ‘organisatie’ van Groeningen	9
3.1 Organisatie	9
3.2 Marketing en herkenbaarheid	10
H4 Van groslijst naar selectie – aanpak	12
4.1 Aanpak	12
4.2 Lange termijn ontwikkeling en korte termijn actie	12
H5 Ambassadeursprojecten	13
5.1 Groeningen belevingskaart	13
5.2 Van veenoxidatie naar veenvorming in het Hunzedal	14
5.3 Voedselbos Glimmen	15
5.4 Uitvoering maatregelenplan Zuidlaardermeer	15
5.5 Fietspad en natuurontwikkeling Roodehaan	16
5.6 Groene Parels van het Noorden	16
5.7 Gebiedsontwikkeling Zuidelijk Westerkwartier	17
5.8 Roegbainderspad	18
5.9 Miscanthusteelt	18
H6 Potentiële projecten	19
6.1 Duurzame natte landbouw/veenlandschappen	19
6.2 Uitvoering Hunzevisie 2030	20
6.2.1 Hunzezone	21
6.3 Belevensregio Duurswold	22
6.4 Gebiedsprogramma voor het Paterswoldse meer	23
6.5 Energiebos Boerakker	24
H7 Overige projecten	25
7.1 Versterken van de groenblauwe dooradering in Groeningen	25
7.2 Waterberging/waterkwaliteit	26

7.3	Toevoegen 'klimaatbos'	27
7.4	Eetbaar Groeningen en voedsel	28
7.5	Natuur-inclusieve en biologische landbouw	28
7.6	Overig	29
7.7	Relatie Toukomst	29
H8 Onderwijs en educatie		31
H9 Mogelijke subsidies		32
9.1	Nationale en regionale subsidies	32
9.2	Europese subsidies	33
H10 Vervolgaanpak		35
B1 Uitwerking ambassadeursprojecten		36
B2 Relatie met Toukomst projecten		36

H1 | Inleiding

“Mogen we je een geheim verklappen?”. Met deze intrigerende vraag als leidraad werd eind 2018 verslag gedaan van manifestaties en gesprekken tussen meer dan 50 personen en partijen over het gebied van Marumerlage in West-Groningen via Noord-Drenthe en Stad Groningen naar het Roegwold in Midden-Groningen. Een gebied met een grote diversiteit aan natuurgebieden en landschappen, verrassende routes en boeiende plekken. Een gebied waar het groen en blauw het inspirerende decor vormt voor de ontwikkeling van bijzondere natuurwaarden, maar evenzeer voor recreatie, wonen, werken en ondernemen. Het geheim kreeg in deze gesprekken een eigen naam: Groeningen.

Voor u ligt nu het uitvoeringsprogramma GROENINGEN. In opdracht van de Stuurgroep Regio Groningen-Assen is Bureau PAU samen met de Groeningen partners vanaf juli 2020 aan de slag gegaan om het gedachtengoed en de koers van Groeningen concreet te maken en verder naar uitvoering te brengen.

Duidelijk is dat een netwerk van onderwijsinstellingen, ondernemers, diverse organisaties en overheden het concept van Groeningen omarmt. Er is al veel werk verzet, maar nu is het moment daar om het verhaal om te zetten in een aantal concrete projecten; van visie naar uitvoering! In de zoektocht naar kansrijke projecten is dankbaar gebruik gemaakt van de kennis en kunde van het netwerk. Dank daarvoor!

Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk eerst nog even kort: wat is Groeningen? Waar staat Groeningen eigenlijk voor? En welke doelen beoogt het?

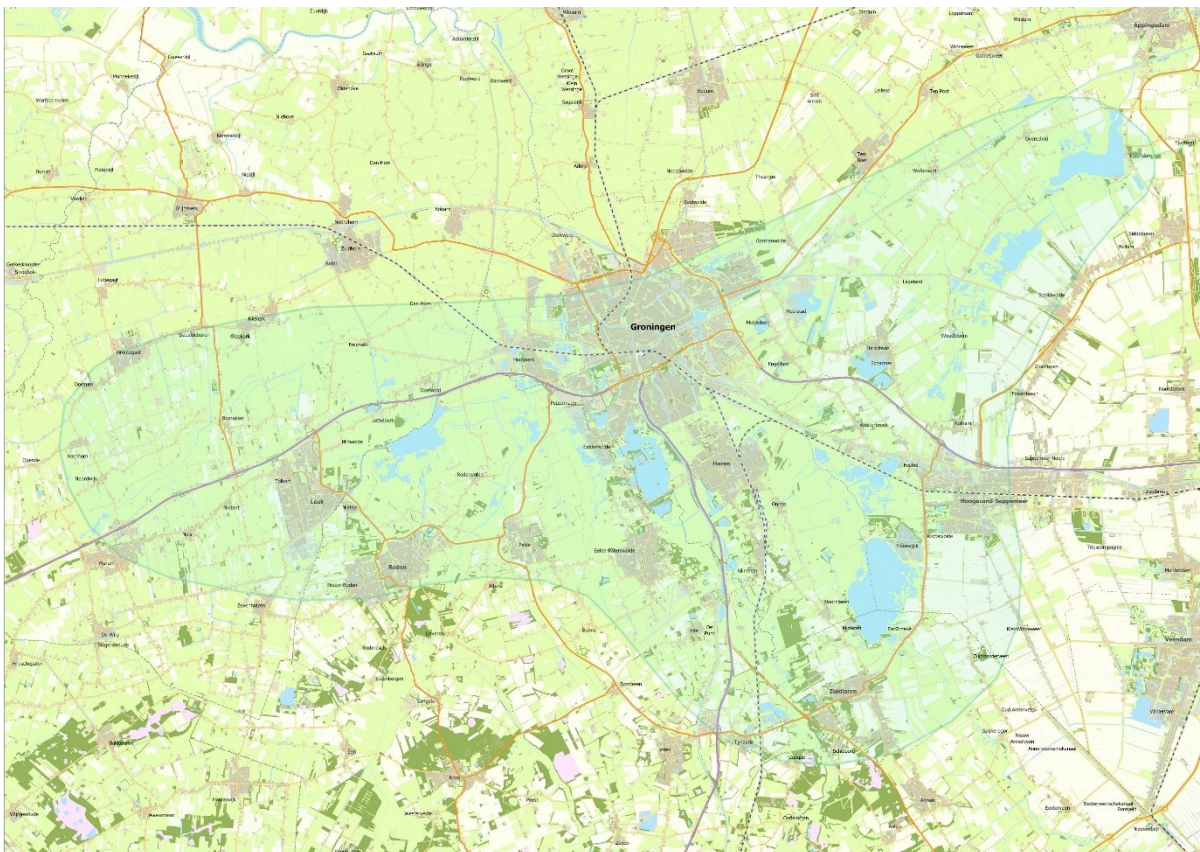
Hoofdstuk 3 gaat in op de ‘organisatie’ van Groeningen: hoe houden we het brede karakter van platform en netwerk in stand, en wat is de rol van de stuurgroep?

In hoofdstuk 4 worden de aanpak en de uitgangspunten om tot dit uitvoeringsprogramma te komen beschreven en volgt de concrete uitwerking daarvan in de hoofdstukken 5, 6 en 7.

De laatste hoofdstukken gaan in op de onderwijs/educatie kansen die Groeningen biedt (hoofdstuk 8) en mogelijke subsidies (hoofdstuk 9) en eindigt met een voorstel voor hoe nu verder (hoofdstuk 10).

H2 | Wat is Groeningen?

Ten oosten, zuiden en westen van de stad Groningen en ten noorden van Assen strekt zich een bijzonder gebied uit op de laagveengordel. Het bestaat uit vele kleine en grote natuurgebieden, dorpen en steden, en meren en omliggende landschappen. Samen vormen zij één geheel: Groeningen.

Kaart: Provincie Groningen

2.1 De laagveengordel

Het landschap dat zich uitstrekt van West-Groningen via Noord-Drenthe naar Midden-Groningen kent een rijke verscheidenheid aan oude en nieuwe landschappen en natuurgebieden. In opdracht van de gemeenten en provincies in de Regio Groningen – Assen deed Bureau Elzinga & Oterdoom in 2013 onderzoek naar de kwaliteiten en perspectieven van dit gebied, waarmee deze zone voor het eerst op een samenhangende manier werd beschouwd. In 2013 verscheen de eerste verkenning van het gebied onder de titel: 'De Laagveengordel'¹.

Het onderzoek toonde in de eerste plaats dat het gebied een 'wetland van formaat' is. Uniek vanwege de omvang en de bijzondere natuur. Het gebied zou wel eens het mooiste woonwerklandschap én het grootste waterbergingsgebied van Nederland kunnen worden. Dat laatste punt is extra belangrijk, omdat door bodemdaling en klimaatverandering de kans op extreem weer en overstromingen toeneemt.

¹ Herijking visie laagveengordel (2013): In 2021 gaan de natuurbeschermende organisaties 'de laagveengordel (2013)' met de nieuwe maatschappelijke opgaves (klimaat, biodiversiteit etc.) tegen het licht houden. Dit moet leiden tot een gezamenlijke visie van de natuurbeherende organisaties op het beheer en de ontwikkeling van gebieden in Groeningen', met als onderlegger het landschap ecologisch systeem van de laagveengordel. Dit gaat geschieden in nauwe samenwerking met Titian Oterdoom.

Ook liet het onderzoek zien dat het ontwikkelen van een samenhangend Groeningen een belangrijke impuls kan geven aan recreatie en toerisme in het gebied. De maatschappelijke, klimatologische én economische waarde van het gebied blijft onderbelicht omdat het gebied versnipperd wordt beschouwd, ervaren en ontwikkeld. Beschouw je daarentegen het gebied als een geheel, dan zie je de grote kansen en ontwikkelingsmogelijkheden van het gebied in deze laagveengordel.

“Naast verschillende meren en plassen liggen in de Laagveengordel forse waterbergingsgebieden (de grootste van ons land) en omvangrijke laagveenmoerassen. Dit zorgt voor waterveiligheid, schoon water, een fijne woonomgeving, het vastleggen van CO2 en diverse mogelijkheden voor recreatie en toerisme, sport, spel, etc. De natuur ontwikkelt zich spectaculair. Niet alleen otters en bevers voelen zich hier thuis: dankzij de omvang van het gebied en de aanwezigheid van zeldzame soorten als de zeearend en witwangsterns is de Laagveengordel nu al één van de mooiste vogelgebieden van ons land met populaties van internationale betekenis. Unieke landschappen komen hier samen, zoals Drentsche Aa Nationaal Park en Landschap, Geopark De Hondsrug en landgoederenzones in Haren - Eelde-Paterswolde en Nienoord - Terhijl - Mensinge. Besloten zandruggen en laag gelegen open beekdalen zorgen voor een fraai, afwisselend landschap. Echt uniek is de ligging van de natuurgebieden in de directe nabijheid van de woonkernen in het gebied inclusief de stad Groningen: prachtige natuur in de achtertuin!”
(Elzinga & Oterdoom – De Laagveengordel. 2013, p.3).

Deze uitdaging is vervolgens opgepakt onder de naam ‘Groeningen’.

Uniek wetland met bijzondere natuur en dynamische waterpeilen
Laagveengordel levert belangrijke bijdrage aan woon-werkklimaat van de regio
Optimale benutting kansen vrijetijdseconomie

© 2020 Ruud Slingerland

2.2 Groeningen als klimaatpositieve regio

Ons klimaat verandert. De temperatuur op aarde stijgt door een toename in de uitstoot van broeikasgassen. **Klimaatverandering heeft invloed op de economie.** Sommige economische activiteiten ondervinden voordelen, andere ondervinden nadelen. De voor- en nadelen zijn ongelijk verdeeld tussen regio's en landen, en ook tussen sectoren. Bij klimaatverandering is het niet alleen belangrijk te letten op de directe voordelen en nadelen (baten en kosten), maar ook op de indirecte economische effecten. Dus niet alleen de afname van productiviteit in de landbouw in een bepaalde regio ten gevolge van verdroging of verzilting, maar ook op welke wijze de landbouwsector hiermee om kan gaan, zoals door de teelt van andere gewassen. De **welvaartseconomie** geeft juist aan dat moet worden uitgegaan van een zogenaamd breed welvaartsbegrip waarin alle factoren die invloed hebben op de welvaart van individuen een plaats verdienen. Zaken als natuurwaarden, cultureel erfgoed, vrije tijd, risico's om getroffen te worden door een ramp, enz. verdienen dus even zeer een plaats binnen een economische analyse als de consumptie van goederen die op de markt worden verhandeld.

De effecten van klimaatverandering zijn ook van toepassing op de laagveengordel in Groeningen. De waterspiegel in het gebied daalt. Daardoor droogt de bovenlaag van het veen uit en breekt het af (zgn. veenverbranding) met oxidatie en CO₂-uitstoot tot gevolg. Daarnaast klinkt de grond in en dat veroorzaakt een verdere verlaging van de bodem en schade aan gebouwen. Ondanks de uitdagingen die bij de veengronden komen kijken, bieden ze ook kansen om de uitstoot van broeikasgassen in te perken. De veengronden kunnen namelijk ook dienen als CO₂-binder. Het vernatten van veengronden door het verhogen van het waterpeil voorkomt verdere bodemdaling en verdroging van het gebied. Het herstellen van kwetsbare veengebieden wordt ook genoemd door de Europese Commissie als belangrijke kans om de uitstoot van broeikasgassen terug te dringen.

Niet alleen heeft vernatting een positief effect op het opslaan van CO₂, maar kunnen natte veengronden ook worden benut voor paludicultuur, of te wel natte teelten en veenbosbouw. Naast het tegengaan van bodemdaling en verminderen van CO₂-uitstoot, zorgt natte teelt met alternatieve gewassen ook voor stimulering van biodiversiteit.

Door water meer ruimte te geven en langer vast te houden komt dit ook de veiligheid van laaggelegen delen in en rond de stad Groningen ten goede. Het is ook denkbaar dat polders onder water worden gezet en zo aantrekkelijke recreatiegebieden worden ontwikkeld in combinatie met woningbouw, zoals bijvoorbeeld in de Onlanden.

In het nationale Klimaatakkoord wordt de bijdrage van veengebieden aan de CO₂-uitstoot onderkend en wordt partijen gevraagd te komen met een aanpak om de uitstoot te reduceren. Niet alleen in het landelijke gebied, maar ook door bijvoorbeeld het aanleggen van extra openbare ruimte in woonwijken (waterberging, meer groen, etc.) en het vergroenen van bedrijventerreinen.

Het streven van Groeningen is om een klimaatpositieve regio te worden, waarin ecologie en economie hand in hand gaan. Klimaatpositiviteit gaat nog een stap verder dan klimaatneutraliteit. In een klimaatpositieve regio wordt meer CO₂ vastgelegd dan uitgestoten, wordt bijdragen aan wateropvang- en opslag, wordt gewerkt aan een verbeterde biodiversiteit en wordt fossielvrije energie opgewekt. De resultaten van al deze activiteiten leveren een positief effect op het klimaat en een aantrekkelijk woon-, werk- en leefgebied in Groeningen.

2.3 Doelen

Het streven is om een klimaatpositieve regio van Nederland te worden, waarbij ecologie en economie hand in hand gaan. Klimaatadaptatie biedt kansen voor 'bestaande' economie (toerisme en recreatie) alsook voor 'nieuwe' economie (transitie landbouw en natuur). Groeningen biedt kansen voor betekenisvolle projecten die de waarden van het gebied ontwikkelen, beschermen en benutten, en waarmee Groeningen volop beleefd kan worden. Zo komt er een duurzame en toekomstbestendige basis onder de ontwikkeling van Groeningen.

De initiatiefnemers van Groeningen hebben eerder al doelen geformuleerd die de weg naar de klimaatpositieve regio kunnen wijzen en waaraan concrete projecten een bijdrage moeten gaan leveren:

- CO2-reductie, stikstofreductie en CO2-binding
- Waterberging en toename waterkwaliteit
- Natuurontwikkeling en biodiversiteit
- Bewustwording klimaatverandering en klimaatadaptatie
- Vergroten van de economische bedrijvigheid en werkgelegenheid

Groeningen gaat om de **balans tussen natuurbescherming, natuurbeleving én economie**. Soms kun je de waarde hiervan in geld uitdrukken, maar vaak ook niet. Dan zijn de opbrengsten juist ecologisch of maatschappelijk van aard. Naast natuur- en waterontwikkeling lenen de veengebieden van Groeningen zich namelijk perfect voor de betekenseconomie², waarin gewerkt kan worden aan agri-food in de regionale voedselketen (en het verkorten van die voedselketen), nieuwe teelten, waterberging, biobased economy en innovatieve energieconcepten, recreatie en duurzaam toerisme, en sport en gezondheid. Daarbij hoort ook het terugdringen van de effecten van hittestress in de steden en dorpskernen als bijdrage aan een prettige woon- en leefomgeving, en aan gezondheid.

² Een economie met oog voor de omgeving of samenleving waar je deel van uitmaakt. Zie ook <https://groeningen.nu/de-economische-bril/>

H3 | De ‘organisatie’ van Groeningen

Met ‘Groeningen’ maken we allereerst duidelijk en herkenbaar dat er in de regio een groene rijkdom verscholen ligt waarvan de kwaliteiten en kansen nog te weinig onderkend en erkend worden. Door een samenhangende benadering kunnen we die rijkdom voor iedereen ontsluiten én nog groter maken. Groeningen verbindt zo zeven gemeenten³, twee provincies, twee waterschappen, verschillende landschappen en natuurgebieden tot een grote blauwgroene gordel waarin stad en land in elkaar overlopen. Groeningen is daarmee een **samenhangend gebied**, maar het heeft zo ook een **herkenbare naam** gekregen. De vraag is welke **organisatie** daarbij past en wat er met die herkenbare naam gedaan moet worden.

3.1 Organisatie

De kracht van Groeningen ligt in verbinding. Die verbinding is niet alleen geografisch. Minstens zo belangrijk is dat Groeningen verbinding wil leggen in kennis, organisatie, doorzettings- en investeringskracht, zowel publiek als privaat. Daarom wil Groeningen open en uitnodigend zijn. Iedereen die kan bijdragen aan de kwaliteiten van Groeningen of die deze wil beheren en benutten is welkom. Groeningen ontstaat door iedereen die daar zijn of haar steentje aan bijdraagt. Daarom wil Groeningen een **levend netwerk** zijn. Een netwerk dat bouwt aan ruimtelijke kwaliteit (optimaliseren verbindingen, inrichting en beheer, landschappelijke kwaliteit) en waarin verbindingen worden gelegd met educatie, gezondheid, recreatie en toerisme, natuur inclusieve landbouw, wonen, etc. Een grensoverschrijdend netwerk, gericht op samenwerking tussen partijen en op het maken van integrale en slimme koppelingen tussen verschillende opgaven. Een netwerk ook dat de samenwerking opzoekt met bestaande netwerken en organisaties, zoals Gebiedscoöperatie Westerkwartier, Stichting Kop van Drenthe, natuurbeherende organisaties⁴ en particulieren, herinrichtingscommissies, wijk- en dorpsinitiatieven, platforms op gebied van duurzaamheid, economische samenwerking, etc.

In de titel van dit hoofdstuk is ‘organisatie’ bewust tussen aanhalingstekens gezet. Dat hebben we gedaan omdat we vinden dat het idee Groeningen niet gemonopoliseerd kan of moet worden door één organisatie en ook om te voorkomen dat de verantwoordelijkheid voor het ontwikkelen van netwerk en concept bij één organisatie neergelegd wordt (een onmogelijke opgave immers). Maar tegelijkertijd willen we wel helder zijn in verantwoordelijkheden en van wie wat nu wordt verwacht om de ontwikkeling van Groeningen stappen verder te brengen. Daarom maken we hier onderscheid tussen enerzijds de *doorontwikkeling van het Groeningen Netwerk als geheel* en anderzijds het *uitvoeringsprogramma van de Regio Groningen-Assen*.

Het Groeningen Netwerk. Inmiddels hebben zich al meer dan 25 partijen gecommitteerd aan het netwerk en dat zullen er vast nog meer worden. Zo’n Groeningen Netwerk ontwikkelen en levend houden gaat nog niet vanzelf. Daar zijn trekkers en gemotiveerde aanpakkers voor nodig die daarvoor de gepaste ondersteuning krijgen. Samen met de ‘founding fathers’ Staatsbosbeheer en Hanzehogeschool wil Regio Groningen-Assen daarom het functioneren van dit netwerk de komende 4 jaar met de inzet van menskracht en middelen ondersteunen.

³ De laagveengordel omvat 5 gemeenten (Westerkwartier, Noordenveld, Tynaarlo, Groningen en Midden-Groningen. Bij de organisatie zijn er 2 extra aangesloten (Het Hogeland en Assen).

⁴ Zo gaan in 2021 de natuurbeschermende organisaties ‘de laagveengordel (2013) met de nieuwe maatschappelijke opgaves (klimaat, biodiversiteit etc.) tegen het licht houden. Dit moet leiden tot een gezamenlijke visie van de drie natuur beherende organisaties op het beheer en de ontwikkeling van gebieden in Groeningen’, met als onderlegger het landschap ecologisch systeem van de laagveengordel.

Plannen, projecten, initiatieven die bijdragen aan de verdere ontwikkeling van Groeningen kunnen we daarmee aan elkaar verbinden en sterker maken, met raad en daad ondersteunen, prikkelen en uitdagen, inspireren en stimuleren. Het huidige Netwerk Groeningen waarin gemeenten, Staatsbosbeheer, provincies, waterschappen en Hanzehogeschool elkaar treffen, stellen we dan ook open voor meer partijen die een actieve bijdrage aan Groeningen willen leveren. Bijeenkomsten van het Netwerk worden samen met de deelnemende organisaties ambtelijk voorbereid. Aan de ambtelijke groep wordt ook gevraagd trekkers, initiatiefnemers, inspirerende werkers en denkers uit praktijk en theorie te betrekken, om zo ideevorming te stimuleren, verbindingen te leggen en lessen uit de praktijk te benutten om de ambitie van Groeningen steeds beter concreet vorm te kunnen geven.

Regio Groningen-Assen. Daarnaast nemen de overheden die samen de Regio Groningen-Assen vormen hun eigen verantwoordelijkheid voor Groeningen. In het voorliggende uitvoeringsprogramma geven de overheden aan op welke wijze zij zelf op korte termijn aansprekende initiatieven financieel en organisatorisch willen ondersteunen én hoe zij op een structurele wijze willen werken aan versterking van het gebied via de inzet van onder meer regionale, nationale en Europese fondsen. Het uitvoeringsprogramma Groeningen zal onder het programma Ruimtelijke Kwaliteit gaan vallen, waarvoor een bestuurlijk en ambtelijk overleg wordt opgezet. De Regio laat zich daarbij vanzelfsprekend door het netwerk Groeningen adviseren, maar de verantwoordelijkheid voor dit uitvoeringsprogramma ligt voor iedereen duidelijk bij de Regio Groningen-Assen zelf. Daarmee kan de Regio ervoor zorgen dat de handen uit de mouwen worden gestoken en dat concrete stappen worden gezet om Groeningen herkenbaar te maken en levend te houden. En met dat voorbeeld kunnen ook andere partijen weer worden aangespoord hun eigen duit in het zakje te doen.

Concreet voor dit uitvoeringsprogramma betekent dit dat vaststelling plaatsvindt door de Stuurgroep Regio Groningen-Assen, daarin geadviseerd door Netwerk Groeningen. Voor de uitvoering van het programma zijn vervolgens primair de trekkers van de opgenomen projecten verantwoordelijk, waarbij de Regio Groningen-Assen een ondersteunende, faciliterende en controlerende taak heeft conform de wijze waarop zij dat nu al in bijvoorbeeld de Regeling Regionale Projecten vormgeeft. Daarnaast ondersteunt de Regio-organisatie door de inzet van menskracht de uitwerking van ideeën en projecten die de ontwikkeling van Groeningen verder inhoud en kracht kunnen geven. Het uitvoeringsprogramma zelf heeft een flexibel en voortschrijdend karakter; de Stuurgroep Groningen-Assen kan op elk gewenst moment projecten aan het programma toevoegen.

3.2 Marketing en herkenbaarheid

Digitale herkenbaarheid en bereikbaarheid van Groeningen is hoe dan ook een must. Omdat het netwerk Groeningen geen klassieke, op zichzelf staande organisatie is (vandaar dat in de titel van dit hoofdstuk de term 'organisatie' tussen haakjes staat) neemt de Regio Groningen-Assen ook de verantwoordelijkheid voor het beheer van de website www.groeningen.nu voor haar rekening.

Marketing. Met Groeningen duiden we de kwaliteiten van een samenhangend gebied aan, maar is Groeningen daarmee direct ook een merk? De provincies Groningen en Drenthe hebben jarenlange ervaring met marketing van gebieden en uit die ervaring komt in ieder geval naar voren dat gebieds- en regiomarketing langjarige continuïteit vraagt én dat herkenbaarheid belangrijk is. Groeningen zegt de buitenwereld nu niets, dus een aparte Groeningencampagne ligt niet voor de hand. Wij willen als onderdeel van het uitvoeringsprogramma nagaan op welke wijze Groeningen kan aansluiten bij de overkoepelende marketingstrategie van Groningen en Drenthe.

Voor de provincie Groningen is in 2019 de nieuwe merkstrategie voor Stad en Ommeland Groningen ontwikkeld. Via Merk Groningen⁵ wordt het verhaal van Groningen verteld over ruimte, pioniersgeest en karakter en de ambitie om groen en kwalitatief te groeien, en worden ook partijen geholpen met het beleefbaar maken van de kracht van Groningen in het vrijetijdsaanbod. Voor dat laatste ziet Merk Groningen veel kansen in agritoerisme, bezinningstoerisme, natuurtoerisme, erfgoedtoerisme en urbaan toerisme. De strategie voor Groeningen kan hier een afgeleide van worden, aangezien de kernwaarden en ambities van Groningen en Groeningen veel overeenkomsten hebben.

Voor het Merk Drenthe⁶ ligt de Oerpositionering aan de basis van alle marketing-activiteiten. Oer staat voor de waarden: oorspronkelijk, ongedwongen en robuust. Drenthe, Oerprovincie van Nederland, is een ongedwongen én stoer gebied. Met ongerepte natuur, indrukwekkende verhalen, hartelijke mensen en een gevoel van oorsprong. Hier kom je los van het dagelijkse leven. Ook hier geldt dan ook dat de kernwaarden en ambities van Groeningen voor een belangrijk deel in het verlengde van Oer Drenthe liggen.

Herkenbaarheid. Geen aparte marketingscampagne dus. Maar werken aan herkenbaarheid en communicatie is zeker wel nodig. Dat geldt zowel voor de ambassadeursprojecten uit dit uitvoeringsprogramma, als voor de activiteiten in en vanuit het gehele netwerk. Hoe zetten we Groeningen intern en extern op de kaart?

De communicatie over Groeningen en de Groeningen projecten is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van het netwerk, waarbij Regio Groningen-Assen een ondersteunende, faciliterende rol heeft.

Als kortetermijnstrategie wordt met een aantal middelen de basis gelegd voor de herkenbaarheid van Groeningen:

- Mailing naar partners en ambassadeursprojecten met info over de te gebruiken communicatiemiddelen. In deze mailing ook: uitleg over logogebruik (op projectborden, in mailings, op briefpapier en op websites) + standaardtekstje over Groeningen en url voor op websites.
- Korte (animatie)film: Dit is Groeningen (op website en voor social media).
- Flyer updaten
- Twitteraccount openen
- Presentatie Ambassadeursprojecten en Uitvoeringsprogramma
  - Website aanpassen, ankeiler naar ambassadeursprojecten op homepage
  - Nieuwsartikel schrijven + foto voor in nieuwsbrief RGA en nieuwsbrieven van partners
  - Persbericht naar regionale media en persgesprek Dagblad van het Noorden/Noorderbreedte/ Groninger Ondernemers Courant.
  - Zodra dat mogelijk is: (feestelijke) netwerkbijeenkomst Start Uitvoeringsprogramma

Er wordt een langetermijnstrategie gemaakt voor de *branding* van Groeningen: wat is Groeningen, welke communicatie-opgave vloeit daaruit voort, welke mensen en organisaties spelen daar een rol in en welke communicatiemiddelen zullen daarbij worden ingezet. Planning en begroting zijn onderdeel van de strategie.

⁵ <https://www.merkgroningen.nl/nl/marketinggroningen>

⁶ <https://www.marketingdrenthe.nl/campagnes-projecten>

H4 | Van groslijst naar selectie – aanpak

4.1 Aanpak

Op verschillende manieren is het netwerk actief benaderd om projectvoorstellen en –ideeën naar boven te halen die op korte (of langere) termijn uitvoering zouden kunnen geven aan de inzet van Groeningen. Dat heeft geresulteerd in een groslijst van een 100 tal projecten. Dat de lijst dynamisch is blijkt wel uit het feit dat er nog steeds projectideeën binnen komen dan wel aangekondigd zijn.

Basisvoorwaarde om opgenomen te kunnen worden op de groslijst is dat de projecten en projectideeën bijdragen aan minimaal twee van de vijf doelstellingen van Groeningen zoals genoemd in paragraaf 2.3.:

- CO2-reductie, stikstofreductie en CO2-binding
- Waterberging en toename waterkwaliteit
- Natuurontwikkeling en biodiversiteit
- Bewustwording klimaatverandering en klimaatadaptatie
- Vergroten van de economische bedrijvigheid en werkgelegenheid

Hieronder volgt een driedeling in projecten / project-ideeën waarmee de Groeningen partners nu en op termijn in zee zouden kunnen gaan en worden de uitgangspunten voor de selectie van korte termijn projecten ten behoeve van dit uitvoeringsprogramma geformuleerd.

Daarbij merken wij op voorhand dat Groeningen grenzen wil verleggen en bij wil dragen aan vernieuwing. Bij vernieuwing hoort uitproberen, experimenteren, ook leren van wat er niet goed gaat en zo samen steeds stappen verder zetten. We vragen van projecten dan ook niet dat er op voorhand 100% garantie wordt gegeven dat een project succesvol zal zijn. Wel beoordelen we zoals hiervoor aangegeven op de potentiële meerwaarde voor Groeningen én vragen we ook om ervaringen breed te delen zodat we daar samen beter van worden; dus óók als het bij de uitvoering tegen zit.

4.2 Lange termijn ontwikkeling en korte termijn actie

De belofte en mogelijkheden van Groeningen vragen er om in te zetten op samenhangende ontwikkeling op regionale schaal en op langere termijn. Daarbij kunnen kansen worden benut die liggen in programma's voor klimaatadaptatie, Green Deal, voedselagenda, etc.

Daarnaast zijn er projecten en (gebieds-)programma's geïdentificeerd die als veelbelovend dan wel interessant voor de wat kortere termijn moeten worden aangemerkt, maar die nog de nodige verdere uitwerking behoeven om tot de stap naar realisatie te kunnen komen. Verbindingen tussen deze projecten kunnen de samenhang en het netwerk versterken. Zie hoofdstuk 6.

Voor de korte termijn zijn projecten geselecteerd met een 'ambassadeurswaarde'. Deze projecten kunnen op de korte termijn worden uitgevoerd dan wel uitvoerbaar worden gemaakt en laten als project concreet zien waar Groeningen voor staat. Ze moeten wat dat betreft voor zichzelf spreken en herkenbaarheid geven aan Groeningen. Logische keuzes dus, waarvoor niet al te veel aanvullende uitleg nodig is.

De concrete uitwerking van deze aanpak en uitgangspunten volgt in de hoofdstukken 5, 6 en 7.

H5 | Ambassadeursprojecten

De eerste klap is een daalder waard. Om Groeningen breed voorstelbaar en beleefbaar te maken is het wenselijk dat de eerste generatie ‘ambassadeursprojecten’ zoveel mogelijk een afspiegeling is van het brede palet van Groeningen. Allereerst geldt uiteraard dat het project op korte termijn uitvoerbaar is dan wel uitvoerbaar gemaakt kan worden. Maar om het palet van Groeningen herkenbaar te kunnen maken, is geprobeerd de projecten te verdelen over:

- de verschillende gebiedsdelen van Groeningen
- betrokken publieke en private partijen dan wel samenwerkingsverbanden
- verdeling over de verschillende doelen van Groeningen (zie de tabel hieronder)
- wat doet het project met de kwaliteiten van Groeningen:
  - o de kwaliteiten van Groeningen beleefbaar maken (beleven)
  - o kwaliteiten beheren en beschermen; en
  - o kwaliteiten toevoegen (uitbreiden en benutten)

Bij alle projecten geldt dat ze een impuls nodig hebben om tot daadwerkelijke realisatie te komen én om daarbij daadwerkelijk invulling te geven aan verbinding. Verbinding met andere gebieden, verbindingen tussen thema's en doelstellingen, verbindingen tussen overheden, ondernemers, kennisinstellingen en overheden. Zo kan de aanpak op kleine schaal de kiem leggen voor, en een impuls geven aan een bredere ontwikkeling op regionale schaal.

Doelen	Groeningen Belevingskaart	Van veenoxidatie naar veenvorming in het Hunzedal	Voedselbos Glimmen	Uitvoering maatregelenplan Zuidlaardermeer: recreatie en toerisme	Fietspad en natuurontwikkeling Roodehaan	Groene Parels van het Noorden	Miscanthusteelt	Roegbainderspad	Gebiedsontwikkeling Zuidelijk Westerkwartier	
									Recreatieve inrichting de drie polders	Route oude riet, inclusief uitkijkpunt
CO2 en stikstofreductie en CO2-binding										
Waterberging en toename waterkwaliteit										
Natuurontwikkeling en biodiversiteit										
Bewustwording klimaatverandering en klimaatadaptatie										
Vergroten van de economische bedrijvigheid en werkgelegenheid										

	In mindere mate
	In meerdere mate

5.1 Groeningen belevingskaart

Om in 2021 meteen van start mee te gaan: Groeningen Belevingskaart: een Groeningen-beleving topokaart met wandel- en fietsroutes langs plekken waar het Groeningen-verhaal optimaal te beleven is.

Het lijkt niet voor de hand te liggen om een concreet uitvoeringsprogramma te beginnen met het maken van een kaart, maar toch is dat wel degelijk een potentieel ‘ambassadeursproject’. Daar zijn meerdere redenen voor. De meest voor de hand liggende is dat daarmee de kwaliteiten die het gebied al heeft nog meer ontsloten kunnen worden voor potentieel geïnteresseerden van binnen en buiten de regio. Het in beeld

brengen van de vele mogelijkheden is een krachtige ondersteuning van de vele woorden die er al aan gewijd zijn. Attentie- en informatiewaarde dus, als basis voor bescherming, beleving en benutting.

Maar een minstens zo belangrijke overweging is ook dat het maken van de kaart alleen kan plaatsvinden door het direct betrekken van de relevante actoren. Daarmee wordt de kaartproductie een belangrijk middel om de spelers in het veld aanknopingspunten te bieden voor verbreding en nieuwe coalities, dan wel ideeën voor verdere ontwikkeling van Groeningen.

Het initiatief ligt bij Staatsbosbeheer en de uitvoering zal samen met Regio Groningen-Assen en input van het Groeningen netwerk worden opgepakt.

Koppelkansen/verbindingen leggen met:

- Recreatieve routes⁷ (Landschapsbeheer Groningen),
- Roegbainderspad (Staatsbosbeheer), zie ook 5.5.
- Beleefpad in de bossen bij het Zuidlaardermeer (Gemeente Midden-Groningen),
- Ontbrekende schakels wandel-en fietsnetwerk (Gemeente Westerkwartier),
- Ontwikkelen 5 klimaatroutes van OV / stad naar deelgebieden (Staatsbosbeheer),
- Belevenisregio Duurswold (Beleveniscollectief/Kultuureiland/Gemeente Midden-Groningen)
- Belevingsroutekaart Stichting Kop van Drenthe

5.2 Van veenoxidatie naar veenvorming in het Hunzedal

Door een recente aankoop van 9 ha is **Het Groninger Landschap** (HGL) eigenaar van een aaneengesloten blok van 40 ha in het Hunzedal. Dit gebied bestaat uit veengronden en heeft nog een landbouwkundige ontwatering. Hierdoor komt jaarlijks CO₂ vrij. Door inrichting en vernatting stopt de veenoxidatie en blijft het aanwezige CO₂ vastgelegd. De ligging nabij Onnen maakt het project zeer geschikt voor een koppeling aan recreatief medegebruik. Partners zijn Waterschap Hunze & Aa's, gemeente Groningen, Waterbedrijf Groningen en provincie Groningen. Belanghebbend zijn de diverse kennisinstituten. HGL staat garant voor toekomstig beheer. Uitgangspunten zijn versterking van biodiversiteit, ruimte bieden voor recreatie en bijdragen aan aanpak klimaatverandering.

Koppelkansen/verbindingen leggen met:

- Veenlandschappen (Stichting Beleveniscollectief / Omgeefmij HAND-MADE) - zie 6.1
- Duurzame natte landbouw (DaaromWel) - zie 6.1
- Natte landschapselementen (Landschapsbeheer Groningen)
- Inrichting Oosterland/Lappenvoort (Natuurmonumenten)
- Miscanthusteelt (Green North/Gebiedscoöperatie Westerkwartier) - zie 6.6
- De provincie Groningen heeft (pilot)middelen voor de aanpak van de veenproblematiek, maar lang niet altijd is cofinanciering ook geregeld. Specifiek is er aandacht voor de veengebieden in het Zuidelijk Westerkwartier, het Zuidlaardermeergebied en de driehoek Het Lageland.
- Veenvorming en water langer vasthouden in bovenlopen van beekdalsystemen Grote en Oostervoortsche Diep, Eelder en Peizer Diep, Hunze en Drentsche Aa (Provincies Groningen en Drenthe).
- Het ontwerp van B+B stedenbouw en landschapsarchitectuur voor "de waterbatterij"⁸
- Verbinden Onlanden met Drentsche Aa (Provincie Groningen)

⁷ ; <https://landschapsbeheergroningen.nl/projecten-bewoners/routebureau-groningen/>

⁸ zie <https://www.sponsland.nl/>

5.3 Voedselbos Glimmen

Voedselbos Glimmen wil hét Voedselbos kennis- en inspiratiecentrum van Noord-Nederland worden. In Glimmen is een voedselbos in ontwikkeling dat zowel ecologisch als economisch veel potentiële waarde heeft. Het voedselbos is gelegen in Nationaal Park Drentsche Aa en Geopark De Hondsrug, een plek waar de bever, de otter en de ijsvogel thuis zijn. Het is omgeven door oude houtwallen. Er zijn notenbomen en er wordt gewerkt aan realisatie van eetbare bosrandzones, een exotische fruitgaard, een pluktuin en een poel. Om het voedselbos economisch rendabel te laten zijn, hebben de initiatiefnemers verdienmodellen ontwikkeld. Zo kunnen restaurants een lidmaatschap nemen waarmee ze het recht krijgen producten te plukken en te oogsten. Bedrijven kunnen CO₂-compensatie inkopen. Het streven is dat elk voedselbos twee mensen van een basisinkomen voorziet. Op dit moment is 20% van het voedselbos ontwikkeld; op 8 juni 2020 is de omgevingsvergunning voor de bouw van een inspiratiecentrum afgegeven; er is een regionaal netwerk opgebouwd van 789 particulieren, bedrijven en voedselbosinitiatiefnemers. Voedselbos Glimmen werkt de komende jaren verder aan het gefaseerd aanleggen van 2,75 ha voedselboszones.

Koppelkansen/verbindingen leggen met:

- Energiebos Boerakker (Coöperatie Energiebos Boerakker en Stichting Steunfonds Energiebos Boerakker, Gemeente Westerkwartier)
- Verbindingspark Steendam
- Zonnewal Oostwold met voedselbos en “bijensnelweg” (gemeente Westerkwartier)
- Voedselbos boerderij Midwolde (Gemeente Westerkwartier)

5.4 Uitvoering maatregelenplan Zuidlaardermeer

Het Zuidlaardermeergebied is een natuurgebied waar de regio trots op is, met schoon en veilig water, waar binnen de bestaande kaders ruimte is voor recreatie en ondernemerschap. Helaas is dit op dit moment maar gedeeltelijk waar. Sinds 1964 wordt door de NAM aardgas gewonnen uit het Groningen-gasveld. Dit veroorzaakt bodemdaling in de Eemskanaal-Dollardboezem (EKDB), waaronder het Zuidlaardermeergebied. Om de gevolgen van bodemdaling op de waterhuishouding te compenseren moeten maatregelen getroffen worden. Waterschap Hunze & Aa's i.s.m. Het Drentse Landschap, Het Groninger Landschap, Gemeente Tynaarlo, Gemeente Midden-Groningen, Gemeente Groningen, Provincie Groningen en Provincie Drenthe, en Recreatieschap Drenthe (agenda lid) hebben daartoe het maatregelenplan Zuidlaardermeer opgesteld. Met de uitvoering ervan willen zij het volgende bereiken:

- Natuur en landschap: Behoud, versterken en ontwikkelen van gebiedsspecifieke natuurtypen, landschappelijke kernkwaliteiten en realisatie van de waterkwaliteit die daarvoor nodig is.
- Recreatie en toerisme: Behoud en versterken van (be)leefbaarheid en economische (recreatieve) ontwikkelingsmogelijkheden, gebaseerd op de kernkwaliteiten van het gebied.
- Water: Schoner, veiliger en toekomstbestendig watersysteem, passend bij de gebiedsfuncties.
- Bodemdaling: Opheffen en compenseren van negatieve bodemdalingseffecten tot 2050, op kosten van de veroorzaker, in samenhang met de realisatie van gebiedsopgaven.

Belangrijk daarbij is dat nagestreefd wordt deze onderdelen zoveel als mogelijk in samenhang op te pakken en te realiseren. Zie bijlage 1 voor een gedetailleerde beschrijving.

Op dit moment is de recreatieve beleving en benutting nog onvoldoende afgestemd op de kwaliteiten van het gebied. In 2020 is, mede door de recreatiesector en de recreatieondernemer 'Zuidlaardermeer', een verkenning uitgevoerd naar de lopende plannen en initiatieven. In de verkenning gaat het veelal om fysieke

maatregelen zoals wandelpaden, fietspaden, parkeervoorzieningen, voorzieningen aan het water en dergelijke. De verkenning heeft geleid tot een 'visie versterking toerisme en recreatie' dat in de komende jaren kan worden uitgevoerd. Het beoogde resultaat: het gebied is (be)leefbaar en economische (recreatieve) ontwikkelingsmogelijkheden, gebaseerd op de kernkwaliteiten van het gebied, zijn beschikbaar.

Koppelkansen/verbindingen leggen met:

- Informatiepunten bij horeca-ondernemers Zuidlaardermeer (Landschapsbeheer Groningen)
- Recreatieplan Hunzedal (gemeente Tynaarlo): Regionale versterking van de recreatieve voorzieningen in het Hunzedal waaronder de realisatie van fietsrondje Zuidlaardermeer. Hierin missen nog enkele schakels. Zie ook o.a. het recreatieve onderdeel in de Landschapsvisie Hunzedal. Verschillende deelgebieden binnen het Hunzedal worden hiermee recreatief met elkaar verbonden. E.e.a. op basis van een studie; uitgevoerd door Bureau Benno Strootman.
- Uitvoering Hunzevisie 2030 (Groninger Landschap), zie 6.2

5.5 Fietspad en natuurontwikkeling Roodehaan

Dit project maakt onderdeel uit van de Hunzevisie van Het Groninger Landschap. Het is een schakel in het herstel van een weer stromende Hunze t.b.v. natuur, klimaatadaptatie, waterberging en recreatie/beleving van erfgoed. Het gaat om het beleefbaar maken van één van de belangrijkste waterlopen van Groningen en om het zichtbaar maken van alle maatregelen die hier omheen worden getroffen. Het wordt een belangrijke verbinding voor mens en natuur tussen de stad en het buitengebied. De komende jaren zal de gemeente Groningen de Hunze verder ontwikkelen in de stad. Gestreefd wordt naar de ontwikkeling van een aaneengesloten Hunzezone door de oostelijke stadsrand van Groningen (vanaf Winschoterdiep tot aan de Koningslaagte in Reitdiep), waarbij de Hunze als beekloop wordt ingepast in woonwijken, bedrijventerreinen en stedelijk groen. Fietspad en natuurontwikkeling Roodehaan maakt hier onderdeel van uit. Concreet wordt een recreatief fietspad gerealiseerd tussen het Winschoterdiep en de Hunzezone als ontbrekende schakel in een belangrijke fietsverbinding tussen stad en ommeland. Het fietspad loopt langs de historische loop van de Hunze.

Koppelkansen/verbindingen leggen met:

- Haalbaarheidsonderzoek vaarverbinding tussen het Zuidlaardermeer, Meerstad en Schildmeer (Gemeente Groningen en Midden-Groningen)
- Uitvoering ontwerpvisie Hunzeboord, met Groninger Landschap en gemeente Groningen: het betreft het groene gebied tussen de Ulgersmaweg, woonwijk de Hunze, De Oostelijke Ringweg en de busbaan/Oosterhamrikbaan. De Hunzeboord biedt ruimte voor water, bloemrijk grasland, wandelpaden en ontspanningsplekken.
- Vergroenen en het klimaatbestendig maken van bedrijventerreinen Driebond, Euvelgunne en Roodehaan, aangezien juist bedrijventerreinen hitte-eilanden zijn.

5.6 Groene Parels van het Noorden

In de provincie Drenthe is in samenspraak met gemeente Tynaarlo en RGA in 2013 het project 'Herstel landgoederen Eelde-Paterswolde' gestart. Binnen dit project van Natuurmonumenten wordt met landgoedeigenaren zeer succesvol gewerkt om de landgoederen en buitenplaatsen beter herkenbaar en

zichtbaar te maken in het gebied Eelde-Paterswolde. Landgoederen krijgen een herkenbare entree en zijn onderling verbonden door een recreatieve route⁹.

Provincie Groningen, gemeente Groningen en Landschapsbeheer Groningen willen de landgoederen in Haren en Groningen beter verbinden met de landgoederengordel van Eelde-Paterswolde. De A28 vormt een scheiding tussen beide landgoederengebieden, die oorspronkelijk één geheel vormden. Om deze delen weer met elkaar te verbinden en de landgoederen en andere (groene) historische terreinen te versterken en meer herkenbaar te maken is het project 'Groene Parels van het Noorden' opgezet. Het doel van het project is het herstellen en zichtbaar maken van landgoederen en andere (groene) historische terreinen in de (voormalige) gemeente Haren en gemeente Groningen. De landgoederen en andere (groene) historische terreinen worden met een recreatieve route langs en door groene terreinen met elkaar verbonden. Daarnaast worden verbindingen gelegd met de Drentse landgoederengordel en de stad Groningen. In het project is tevens aandacht voor de recreatieve potenties van het gebied, het opbouwen van een netwerk van terreineigenaren en het verhogen van de biodiversiteit. Inmiddels is door Landschapsbeheer Groningen een projectvoorstel gemaakt en wordt gezocht naar financiering (voor 3 landgoederen/bossen).

Resultaat project:

- Minimaal 4 recreatieve wandel- en fietsroutes langs minimaal 10 landgoed- en buitenplaats locaties d.m.v. StoryMaps (interactieve routekaart met informatie over de locaties) en opname op www.routesingroningen.nl.
- Contact met horeca / plaatselijke ondernemers in het gebied en eenmalig aanbod van gratis promotiemateriaal over de routes voor ondernemers.
- Een actieve en enthousiaste landschapsbrigade die met gedegen kennis en vaardigheden het vervolgbeheer kan voortzetten. De landgoederen blijven dus beheerd en de kwaliteit stijgt.

Koppelkansen/verbindingen leggen met:

- Landgoederen Stichting Kop Van Drenthe
- Landgoederen Midden-Groningen

5.7 Gebiedsontwikkeling Zuidelijk Westerkwartier

In het Zuidelijk Westerkwartier wordt natuurontwikkeling gecombineerd met de inrichting van waterbergingsgebieden. Tegelijk worden maatregelen op het gebied van waterkwaliteit, recreatie, landbouw, landschapsherstel en leefbaarheid genomen, zodat bewoners en bezoekers veilig en prettig in een uniek en toekomstbestendig gebied kunnen blijven wonen, werken en recreëren. Doel is een prettig woonklimaat te creëren, dat uitnodigt om te bewegen en verdere economische ontwikkeling van de regio. Hiermee kunnen bestaande ondernemers verder professionaliseren en ontstaat er een goed vestigingsklimaat voor nieuwe toeristische ondernemers. De betrokken partijen zijn onder andere de gemeente Westerkwartier, de provincie Groningen[1], waterschap Noorderzijlvest, Staatsbosbeheer en de recreatieondernemers. Er liggen hier tevens kansen om ontwerpen en deelstudies door studenten te laten uitvoeren.

De Gebiedscommissie Zuidelijk Westerkwartier coördineert deze aanpak. Een deel van het Natuurnetwerk ligt in het gebied van Groeningen en is deels al in uitvoering. Vernatting, vergroten biodiversiteit, landschapsversterking zijn onderdeel van de plannen. De beleving is nog onvoldoende belicht en beperkt meegenomen in het project. Om die reden hebben de verschillende partijen een inventarisatie gemaakt en

⁹ <https://www.natuurmonumenten.nl/natuurgebieden/landgoederen-paterswolde/nieuws/gebiedsvisie-landgoederen-eelde-paterswolde>

wordt op basis daarvan gekeken waar behoefte aan is en waar kansen zijn. De ambitie is om de beleefbaarheid en de gebruiksmogelijkheden van de natuur in het Zuidelijk Westerkwartier te versterken.

Aan Groeningen wordt een bijdrage gevraagd voor twee specifieke recreatieve projecten:

- Recreatieve inrichting De Drie Polders: De Drie Polders is net als het grootste deel van het Zuidelijk Westerkwartier een oud ontginningslandschap. Het is vroeger ontgonnen dan de nabijgelegen gebieden en het is dus een relatief oud cultuurlandschap. Gemaal en inlaatvoorziening zijn grote, zichtbare kunstwerken aan de rand van het gebied, nabij een fietspad. Door bij het recreatief ontwerp rekening te houden met de belevingswaarde kunnen dit “landmarks” worden in het landschap. Deze zichtbare kunstwerken worden middels een pad met elkaar verbonden waardoor het gebied een recreatieve en daarmee economische waarde krijgt. Naast deze waterkunstwerken moet het gebied een uitzichtpunt krijgen die past binnen het Zuidelijk Westerkwartier en samen met de overige uitkijkpunten een verbindend element vormt. Samen met de Toeristische ondernemersvereniging en in contacten met omwonenden worden routes ontwikkeld en het gebied verder toeristisch gepromoot.
- Route Oude Riet: het Oude Rietdal moet weer gaan leven en daarmee ook een toeristische trekpleister worden. Dit project draagt bij aan de versterking van het imago van stad mét ommeland als hoogwaardig woon-werk-recreatiegebied. Het past in de benadrukking van het Westerkwartier dat samen met de kop van Drenthe de interessante en aantrekkelijke ‘vulling’ vormt van het Noordelijke economisch kerngebied in de driehoek Drachten-Assen-Groningen. De route met een uitkijkpunt is een eerste stap naar het beleven van de Oude Riet, de natuurlijke verbinding tussen het veenlandschap ten zuiden en het kleilandschap ten noorden van de stad Groningen. Naast deze eerste stap wordt gekeken naar de mogelijkheden dit gebied verder als duurzame regio te ontwikkelen met bijvoorbeeld elektrisch varen en de mogelijkheden voor kleinschalig overnachtingsmogelijkheden langs de Oude Riet.

5.8 Roegbainerspad

In Midden-Groningen is een prachtig nieuw natuurgebied recentelijk opgeleverd: het Roegwold. Tegelijkertijd begint er een samenwerking tussen natuur- en horecapartners te ontstaan in het gebied. Om deze samenwerking verder uit te werken ligt er het voorstel van het Roegbainerspad. Door via een route de natuur, het dorp en de ondernemers met elkaar te verbinden, ontstaat er een nieuwe mogelijkheid om mensen naar de gebieden te trekken. Veel ondernemers zijn inmiddels aangesloten bij Marketing Midden-Groningen. Zij spelen een verbindende rol, samen met Staatsbosbeheer.

5.9 Miscanthusteelt

Loonbedrijf Stuu (uit Jonkersvaart), Gebroeders Hummel Recycling (uit Leek) en de Gebiedscoöperatie Westerkwartier gaan vanuit de besloten vennootschap Green North de uitdaging aan om in Noord-Nederland een keten te bouwen van aanplant tot hernieuwbare en volledig biologische eindproducten. Deze worden gemaakt van Miscanthus x Giganteus, kortweg Miscanthus en in de volksmond beter bekend als Olifantsgras. Goed voor bodemleven, biodiversiteit en CO₂-opslag. De eindproducten die van Miscanthus gemaakt kunnen worden zijn bioplastics (biocomposiet), papier, alternatief katoen, spaan- & vezelplaten, isolatiemateriaal en beton (cement vervanger). De huidige nattere snijmaispercelen in het Westerkwartier en de Kop van Drenthe zijn zeer geschikt voor de teelt van Miscanthus. Miscanthus kan ook op vervuilde, inefficiënte of moeilijk begaanbare percelen worden ingepast. Een eerste aanpoot heeft plaatsgevonden in Leek¹⁰, als onderdeel van concrete plannen voor een meerjarig project. Momenteel wordt gezocht naar

¹⁰ <https://gebiedscooperatie.info/eerste-aanpoot-miscanthus-uw-bioplactic-van-de-toekomst/>

financieringsmogelijkheden daarvoor. Miscanthus is niet op elke plek geschikt en er moet goed gekeken worden waar het kan zonder het leefgebied van ganzen te beperken.

Bron: Green North

H6 | Potentiële projecten

We hebben de ambassadeursprojecten geselecteerd uit een groot aanbod van projecten en projectideeën. In dat aanbod is ook sprake van potentiële c.q. veelbelovende projecten die nog verdere uitwerking behoeven om de stap naar uitvoering te kunnen zetten en die belangrijke verbindende potentie hebben op de schaal van gebied, thema of netwerken.

6.1 Duurzame natte landbouw/veenlandschappen

Duurzame natte landbouw (DaaromWel) eventueel in combinatie met veenlandschappen (Stichting Belevenscollectief / Omgeefmij HAND-MADE). Daarbij kan geleerd worden van bestaande projecten in bv Friesland (<https://betterwetter.nl/projecten/natte-landbouw/> , Paludicultuur Internationaal Park Veenland Bargerveen). Pilotlocatie eventueel in Meerstad.

Duurzame Natte Landbouw (Paludicultuur) vermindert de CO2 uitstoot en draagt bij aan de biodiversiteit. Een “kweekvijver”/Innovatie hub natte landbouw zal niet alleen innovatie bieden voor teelt, maar ook voor toepassingen in de markt: natte gewassen waarvoor ook afzet is in de markt. In veengebieden in het Groene Hart en in Friesland wordt geëxperimenteerd met extensieve veeteelt (waterbuffels) met grondwater op -20 cm en er worden water-minnende teelten uitgeprobeerd:

- Elzenbroek voor fineer;
- Groot Kroosvaren voor veevoer, groenbemesting, CO2- en Fosfaatbinding en eiwitten voor menselijke consumptie;
- Grote Gele Lis voor veevoer, eiwitten, isolatieplaat en bio-laminaat.

Er moet nog veel onderzocht worden om tot meer gebruiksmogelijkheid en tot grootschaliger productie te komen en daar zijn proefvelden voor nodig. Onderzoek en innovatie koude kas in een opwarmend klimaat en hydrocultuur in de koude kas (beiden met grondwaterstand -20 cm.) kan tot nieuwe gewassen (groenten) en meerdere oogsten per jaar leiden.

Hunze en Aa's wil in het kader van het Maatregelenplan Zuidlaardermeer (zie 5.4) in 2022 ca.100 ha extensieve natte landbouw realiseren, buiten de huidige reservaat grenzen (NNN).

6.2 Uitvoering Hunzevisie 2030

De Hunzevisie 2030¹¹ is het nieuwe vergezicht op de ontwikkeling van het oorspronkelijke stroomdal van de rivier de Hunze. De visie bouwt voort op de eerste Hunzevisie uit 1995, op basis waarvan in de afgelopen twintig jaar al vele en unieke natuurgebieden, zoals de Kropswolderbuitenpolder en de Westerbroekstermade-polder, zijn gerealiseerd. Hunzevisie 2030 streeft naar herstel van de Hunze van bron tot monding. Een betere relatie tussen de brongebieden en de Waddenzee levert veel winst op, zowel voor de natuur als voor andere sectoren. Hunzedal moet weer een zo natuurlijk mogelijk beekdal worden, waarin de beek vrij spel heeft. Tussen de bron en de stad Groningen ligt nu drieduizend hectare nieuwe natuur. Dat is ruim veertig procent van de oppervlakte die in de Hunzevisie werd genoemd. Waterplanten keren er terug, moerasvogels en bevers voelen zich thuis. In het Hunzedal versterken functies elkaar. Natte natuur, waterberging, recreatie, duurzame economische ontwikkeling en waterbeheer: bij het realiseren van de Hunzevisie 2030 gaan deze functies hand in hand. Vaak snijdt het mes aan twee kanten. De Hunzevisie is een integrale visie, waarin de functies duurzaam samengaan. Het Hunzedal vormt het levende bewijs dat natuur, recreatie en klimaatbestendig waterbeheer elkaar kunnen versterken.

¹¹ <https://www.groningerlandschap.nl/wat-wij-doen/projecten/hunze-visie/>

Uitsnede uit De Hunzevisie 2030

Het stroomdal van de Hunze wordt een *sponslandschap* dat optimaal gebruik maakt van de aanvoer van zoet kwelwater van het hogergelegen Drents Plateau. Het landschap laadt zich in de natte wintermaanden als een batterij op. Zo is er in de droge zomermaanden genoeg drinkwater en bevordert het de ontwikkeling van veennatuur. Bovendien verdwijnt hiermee de afhankelijkheid van wateraanvoer vanuit het IJsselmeer.

Een sponslandschap biedt perspectief voor veel opgaven. Zo wordt bodemdaling tegengegaan en wordt CO₂ niet meer uitgestoten maar juist vastgelegd in nieuwe bossen en op den duur in nieuwe veenpakketten. Met een gegarandeerde zoetwatervoorziening kan de landbouwtransitie in de naastgelegen veenkoloniën op gang komen. De biodiversiteit en de economische en recreatieve waarde van het gebied worden vergroot met het ontstaan van een uitgestrekt veenmoeraslandschap. Het gebied vormt een toevluchtsoord voor migrerende wetland-vogelsoorten. Samen met Geopark de Hondsrug en de Drentsche Aa vormt het Hunzedal zo een groot en nieuw nationaal landschap van formaat.

Uit: <https://sponsland.nl/nl/projecten/waterbatterij/>

6.2.1 Hunzezone

De ontwikkeling van een aaneengesloten Hunzezone door de oostelijke stadsrand van Groningen (vanaf Winschoterdiep tot aan de Koningslaagte in Reitdiep), waarbij de Hunze als beekloop worden ingepast in woonwijken, bedrijventerreinen en stedelijk groen. Meer specifiek:

- Fietspad Roodehaan (zie 5.5)
- Landschapsvisie Hunzezone Ulgersmaborg en voorbereiding uitvoering eerste fase, met Groninger Landschap en gemeente Groningen: Het betreft het groene gebied tussen de Ulgersmaweg, woonwijk de Hunze, De Oostelijke Ringweg en de busbaan. De landschapsvisie wordt binnenkort aan het college van B&W van de gemeente Groningen ter besluitvorming aangeboden. Uitvoering vindt fasegewijs plaats. De voorbereiding voor de eerste fase is reeds gestart;

- Ruimtelijk kader Herstel van de Hunze. De gemeente Groningen heeft dit in voorbereiding. De Hunze is in de Next City (omgevingsvisie) en het nieuwe Groenplan (Vitamine G) als belangrijk te herstellen landschapselement omschreven. Het kader focust op het stedelijk gebied van de stad Groningen (grootweg tussen Winschoterdiep en Reitdiep). Het Groninger Landschap wordt als belangrijke partner betrokken.
- Vergroenen en het klimaatbestendig maken van bedrijventerreinen Driebond, Euvelgunne en Roodehaan, aangezien juist bedrijventerreinen hitte-eilanden zijn.

Koppelkansen/verbindingen leggen met:

- Haalbaarheidsonderzoek vaarverbinding tussen het Zuidlaardermeer, Meerstad en Schildmeer (Gemeente Groningen en Midden-Groningen)
- Hunze herstel via Zuidlaardermeer, provincie Drenthe

6.3 Belevenisregio Duurswold

Voor het gebied Duurswold is een aantal projecten aangeleverd waarvan we voorstellen om te onderzoeken op welke wijze combinatie/afstemming kan leiden tot een concrete en complete vervolg-aanpak:

Belevenisregio Duurswold (Stichting Beleveniscollectief en De Draad)

Het gebied Duurswold kent maar liefst vijf verschillende bodemsoorten. Dit heeft geresulteerd in een zeer divers landschap en een rijke cultuurhistorie. Er bevindt zich een aantal toeristische trekpleisters van formaat zoals natuurgebied 't Roegwold, het dorpenlint over de zandrug met bijvoorbeeld historische kerken, boerderijen, molens, landgoed Fraeylemaborg en natuurlijk het recreatiegebied Schildmeer. Door de hele streek Duurswold te voorzien van een netwerk van thematische belevingsroutes en beleefplekken, ontstaat een echte Belevenisregio. De geschiedenis en verhalen van het gebied worden op attractieve wijze zicht-, tast- en beleefbaar gemaakt voor bezoekers én inwoners van de provincie.

Verbindingspark Steendam (Beleveniscollectief)

Het Verbindingspark Steendam verbindt het recreatiegebied (strandpark, villapark, jachthaven, camping, horeca en golfbaan) met zowel het dorp Steendam als het Kultuureiland Damsterplas en heeft verder verbindingen naar o.a. de dorpen Siddeburen en Tjuchem. Daarnaast zal het Verbindingspark functioneren als stapsteen in de ecologische structuur waarbij het de natuur van 't Roegwold (Haansplassen en Golfbaan) aan de westzijde en het voorgenomen natuurplein tussen Steendam en Tjuchem aan de oostkant helpt verbinden. In dit plan wordt het centraal gelegen perceel grasland verworven en getransformeerd tot Verbindingspark. Het betreft ca. 3 hectare landbouwgrond (grasland) ten zuidoosten van het Schildmeer. Uit te voeren activiteiten zijn: aanleg voedselpark en verbindingzones, starten streekwinkel en theetuin, workshops, excursies, lezingen, kunst in het park.

De Kijkstal (Staatsbosbeheer)

In het oostelijk deel van Groningen is vrij recent het omvangrijke laagveengebied 't Roegwold ontwikkeld. Veel van de beheerwerkzaamheden in 't Roegwold worden in samenwerking met de Agrarische Natuur- en Landschapsvereniging Slochteren (ANLS) uitgevoerd door middel van begrazing. De ANLS beheert hiervoor een kudde met Herefordkoeien, Groninger blaarkoppen en schapen met potenties voor afzet van 'natuurvlees'. Om dit verantwoord te kunnen doen is huisvesting essentieel, met name tijdens de winterperiode. Een dergelijke voorziening ontbreekt nu in het gebied waarmee er geen vaste uitvalsbasis voor het vee is. Dit maakt het bestaansrecht voor de begrazing en de continuïteit van het begrazingsbeheer in delen van het natuurgebied op lange termijn onzeker. Door de klimaatverandering en de bijbehorende fluctuaties in neerslag zal het vaker nodig zijn om op relatief korte termijn het vee uit de natuurgebieden te

halen. Naast het onderbrengen van het vee dient de Kijkstal meerdere doelen. Het is tevens een bezoekerslocatie waar de maatschappelijke betrokkenheid met natuurbeheer en klimaatdoelen wordt versterkt. Als centrale ontmoetingsplek in 't Roegwold kunnen hier bezoekers uit de aanliggende dorpen, dagtoeristen en vakantiegangers geïnformeerd worden en voegt het aan 'het beleven' het nodige toe.

Water- en natuurbelevingslocaties aanbrengen bij de oevers van het Schildmeer (Gemeente Midden-Groningen)

© 2020 Ruud Slingerland

6.4 Gebiedsprogramma voor het Paterswoldse meer

Waterschap Noorderzijlvest heeft het Meerschop Paterswoldsemeer (gemeenten Groningen en Tynaarlo) gevraagd samen te gaan werken in een gebiedsprogramma voor het Paterswoldse meer¹², met name voor de uitvoering van de KRW maatregelen. Tussen mei 2020 en januari 2021 heeft het waterschap een intensief traject doorlopen met belanghebbenden rondom het Paterswoldsemeer, waaronder de beweging recreatie Paterswoldsemeer¹³, natuurorganisaties en het Meerschop als beheerder. Dit proces heeft geresulteerd in een voorstel voor een maatregelenpakket voor de KRW-opgave. Niet alleen het Meerschop Paterswolde en waterschap Noorderzijlvest spelen als overheden een rol, maar ook de provincie Drenthe, provincie Groningen en waterschap Hunze en Aa's. Vanuit de omgeving is een duidelijk verzoek gedaan om als overheden in dit gebied meer met elkaar op te trekken. Het waterschap Noorderzijlvest neemt het initiatief om nauwer samen te werken tussen de overheden rond het Paterswoldsemeer, voor bijvoorbeeld de inrichting van de NNN in het Paterswoldsemeergebied¹⁴.

¹² <https://www.noorderzijlvest.nl/paterswoldsemeer/>

¹³ <https://www.paterswoldsemeerbeweging.nl/>

¹⁴ <https://www.meerschop-paterswolde.nl/werkzaamheden-paterswoldsemeer>

Eventueel koppelen aan een ecologische verbinding tussen Elsburger Onlanden en Paterswoldse Meer (Provincie Groningen) en Lappenvoort (waterberging gekoppeld aan natuur, CO2 vastlegging, veenherstel, nieuwe 'veenbossen'). Er is tevens een relatie met de landschapsvisie Drentsche Aa, waarbij ook beleving van het gebied een item is.

6.5 Energiebos Boerakker

Energiebos Boerakker (Coöperatie Energiebos Boerakker en Stichting Steunfonds Energiebos Boerakker)
Het dorp Boerakker-Lucaswolde wil haar eigen rol spelen in de nationale energietransitie. Daarbij wil het direct ook de leefbaarheid en voorzieningen van het dorp verbeteren. De sociale samenhang van het dorp dient vergroot te worden. Het project zal natuurwaarde hebben, biodiversiteit vergroten, CO2 vastleggen en bijdragen aan het ontwikkelen van een duurzaam klimaat rondom het dorp. De initiatiefgroep wil op een milieuvriendelijke wijze diverse voorzieningen ontwikkelen: - Energieopwekking m.b.v. zonnepanelen en kleinschalige windenergie; - Voedselbos met groentetuin en verkooppunt; - Recreatie, educatie, sociale begeleiding. Grond moet nog gekocht worden, bottom-up initiatief.

H7 | Overige projecten

Naast de ambassadeursprojecten en de potentiële projecten zijn er projecten ingediend die in grotere samenhang bij kunnen dragen aan het verwezenlijken van de Groeninge ambitie. Deze projecten sluiten op zichzelf aan bij één of meer van de gestelde doelstellingen van Groeninge, maar door onderlinge verbindingen aan te brengen komen ze als initiatief beter tot hun recht en kan vooral ook op regionale schaal worden gekeken naar uitvoerings- en versnellingsmogelijkheden.

De projecten die bijdragen aan de grotere samenhang van Groeninge dragen ook bij aan de continuïteit. Op korte termijn kunnen de ambassadeursprojecten van start gaan. De projecten die de samenhang versterken kunnen tot uitvoering gebracht worden wanneer de koppelkansen van deze projecten ten volle zijn benut, zodat ook in de toekomst gewerkt wordt aan een klimaatpositieve regio.

© 2020 Ruud Slingerland

7.1 Versterken van de groenblauwe dooradering in Groeninge

- Een haalbaarheidsonderzoek naar een vaarverbinding tussen het Zuidlaardermeer, Woldmeer bij Meerstad en Schildmeer. Dit onderzoek betreft zowel de haalbaarheid van noodzakelijke fysieke ingrepen als de kansen en mogelijkheden voor toerisme en recreatieve bedrijvigheid, die bijdragen aan de brede welvaart en kwaliteit van de leefomgeving. Daarnaast is er op bescheiden schaal mogelijk ruimte voor toevoeging van onderscheidende woonmilieus (Gemeente Groningen en gemeente Midden-Groningen).

- Herstel van vroeger aanwezige houtsingels/bossen, biodiverser beheer van wegen, bermen en watergangen, etc. (Groeningen gemeenten)
- Landschap Onnerpolder e.a., groene dooradering en ontwikkeling dorps-voedselbossen, zonering en beleving rond bestaande kernen (vnl. Natuurmonumenten).
- Kardings ontzet (Gemeente Groningen en Midden-Groningen). Betere aansluiting van het natuurgebied Karding op de bestaande Stedelijke Ecologische Structuur, door verbinding te maken via Meerstad, richting Zuidlaardermeergebied (plan reeds in voorbereiding) en noordelijk richting Reitdiepgebied. Het gaat om de aanleg van bomen, natuurvriendelijke oevers, eco-passage N360 en fauna-uittreedplaatsen langs Damsterdiep en Eemskanaal. Het project is inmiddels opgestart.
- Grasvezel (HANNN/IVN Noord): bewoners of lokale initiatieven verantwoordelijk maken voor de aanleg en het onderhoud van een deel van het groen in de wijk/dorp
- Waterverbinding Groningen-Drachten (Waterschap Noorderzijlvest, Gemeente Westerkwartier)

7.2 Waterberging/waterkwaliteit

Van groot belang is de aanwezigheid van voldoende ruimte voor sponswerking, infiltratiegebieden om grondwater aan te vullen, etc. Op dit moment zijn gebieden vooral ingericht voor waterberging.

- Momenteel worden er bestuurlijke afspraken gemaakt over bijvoorbeeld de Onlanden. In 2021 worden geselecteerde interprovinciale varianten nader uitgewerkt en uitgevoerd. Een kernteam met betrokken overheden en beheerders is hiervoor verantwoordelijk. Op termijn zijn ook andere hoger gelegen gebieden van belang, bijvoorbeeld langer vasthouden gekoppeld aan lokaal veenherstel, anti-verdroging en beleving.
- Medicijnresten in water (pilot HANNN, Waterschappen, RuG, etc.)
- Noordma is de laatste schakel van de Hunze en ligt direct ten zuiden van het Zuidlaardermeer. Op deze plek gaat de Hunze vanuit Tusschenwater via een nieuwe brug door Noordma naar het Zuidlaardermeer stromen. Langs deze brede blauwe as komen moerasgebieden, waar hier en daar wat plukjes struikbeplanting zullen ontstaan. Noordma wordt binnen nu en twee jaar ingericht als Natuur- en waterbergingsgebied (o.a. Provincie Drenthe en Waterschap Hunze en Aa's).

© 2020 Ruud Slingerland

- Upgraden (drink)waterkwaliteit (Drentse Aa) Hemrik (Groninger Landschap)
- Herstelplan beekdalsysteem Grote en Oostervoortsche Diep ('De Drentsche Aa van noordwest Drenthe'). Het systeem betreft Peizerdiep, Oostervoortse Diep, Groote Diep, Peestermaden, Slokkert, Eenerstukken, Broekenloop). Deze beekdalen zijn grotendeels al heringericht maar gaat daarnaast ook over het gebruik van deze inrichting; Realisatie gronden nationaal natuurnetwerk, natuurbeheer evalueren en optimaliseren vanuit natuurpotentie (ook voor particulier en agrariër), natuurlijker Beheer & onderhoud van watergangen, optimum peilbeheer voor natuur en waterberging. De beleving van noordwest Drenthe is vooral voor lokale en regionale recreatie en nationaal toerisme kansrijk. Belangrijke thema's: klimaatproof, landschappelijke versterking, vergroten van biodiversiteit, bosambitie, koppelkansen met biologische landbouw (nat/droogte), natuur inclusieve Landbouw (NIL), visstand/vistrek (i.s.m. Van Hall en visfederatie, waterconservering van bron naar laagte, hernieuwde veenvorming. Beleving; ontwikkeling van Belvédères en routes (Provincie Drenthe, Staatsbosbeheer).

7.3 Toevoegen 'klimaatbos'¹⁵

- Aanleg Tiny Forest (IVN met de gemeente Groningen)
- Moeras(natuur)bos bij polder Lappenvoort/ Oosterland in het kader van de aanleg van het NNN Drentsche Aa.
- Het Groeningse bos (Buro Bries)
- Bosontwikkeling binnen NNN, koppelkans broekbos op veen (Duurswold).
- Aanplanten kleinschalig bos / kleinschalige landschapselementen
- Programma Bos en Hout van provincie Groningen: uitbreiding met 750 hectare/7,5 km² verdeeld in ongeveer 50 procent nieuw bos, 30 procent in groene landschapselementen, zoals houtsingels en wegbeplanting en de rest in het vergroenen van bedrijventerreinen en erven. Draagt bij aan klimaatadaptatie, economie, inrichting van de ruimte, biodiversiteit en de leefbaarheid. Voor de komende vier jaar is er € 500.000 beschikbaar; voor de periode erna wordt nog naar financiering gezocht.
- Etc. Zie ook meerdere Toukomst projecten

© 2020 Ruud Slingerland

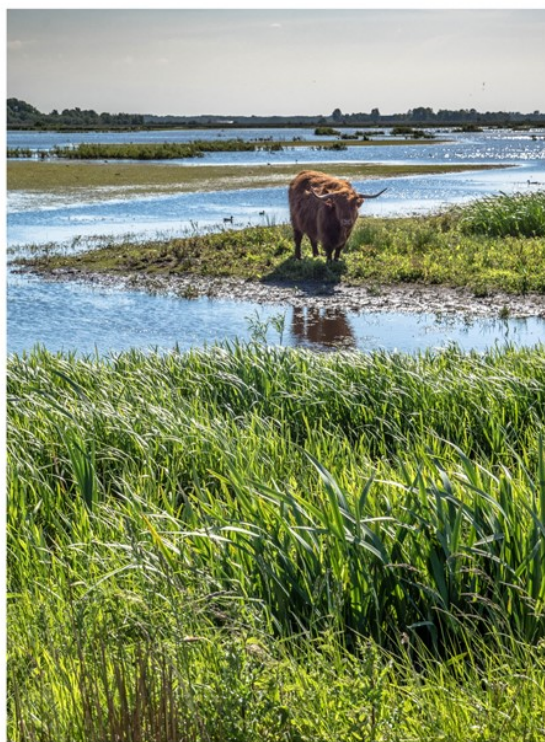
¹⁵ <https://www.collegevanrijksadviseurs.nl/actueel/nieuws/2020/08/27/bossenstrategie>

7.4 Eetbaar Groeningen en voedsel

- Meer eetbaar groen, stadslandbouw en innovatieve voedselinitiatieven (Gemeente Groningen)
- Voedsel. Creëren en faciliteren afzetmarkt voor regionale natuur inclusieve streekproducten (Hanze Hogeschool/ RUG – overheden)
- Zonnewal Oostwold met voedselbos en “bijensnelweg” (gemeente Westerkwartier)
- Voedselakkoord (Gemeente Westerkwartier)
- Voedselpark Steendam (Beleveniscollectief)
- FoodXNoord: een leer- en ervaarcentrum voor voeding en duurzame voedselketen. Centraal thema bij het leer- en ervaarcentrum is voedsel, de noodzakelijke rol van de bodem (land- en tuinbouw), veeteelt, vissen, het water (niet alleen voor de vissen, maar ook het benodigde water voor de productie van voedsel). De ervaringen ermee leveren meer inzicht in wat er nodig is om het voedsel op onze borden te krijgen: van de grond tot de mond, of van de boer (en de boot) tot je bord. (Gemeente Westerkwartier)
- Boerderij Midwolde streekproducten (Gemeente Westerkwartier)
- Eetbare producten van de natte landbouw

7.5 Natuur-inclusieve en biologische landbouw

- Natuur inclusieve landbouw Westerkwartier: Het Westerkwartier is aangewezen tot één van de landbouwgebieden in Nederland waar natuur-inclusieve landbouw wordt uitgewerkt. Dit gebeurt vanuit het Rijksprogramma dat het Ministerie van LNV met overheden en gebiedspartners uitwerkt. Partners zijn het ministerie van LNV, provincie Groningen, waterschap Noorderzijlvest, gemeente Westerkwartier, Staatsbosbeheer, Collectief Groningen West en Gebiedscoöperatie Westerkwartier. Het project duurt twee jaren en wordt betaald uit de Rijkssubsidie. Samen met agrarische ondernemers wordt gekeken op welke manier biodiversiteit en landschap kunnen worden versterkt en worden verdienmodellen uitgewerkt.
- Biologische landbouw in beeld. Studenten hebben landbouwbedrijven met een biologisch dynamische bedrijfsvoering in beeld gebracht. Dit heeft een aantal voorbeeldbedrijven opgeleverd die geen gebruik maken van landbouwgif of bodemberoerende mestinjectie. Sommige bedrijven hebben de afzet lokaal georganiseerd of hebben zelfs ‘een boerderijwinkel’ vorm gegeven. Enkele ambassadeurs zijn:
  1. De Eytemaheerd , Roderwolde (gemeente Noordenveld)
  2. Blakerveldehoeve, Langelo-Roden (gemeente Noordenveld).
  3. Fa. E.de Haan en B.de Haan-Doornbosch (gemeente Midden-Groningen)
  4. Fa. K. Buist, Noordlaren (gemeente Tynaarlo)
  5. B. Steenberg, Onnen (gemeente Groningen)
  6. A. Boer, Enumatil (gemeente Westerkwartier)Gewerkt wordt naar verdere stimulering en het verbinden van deze sector in ‘Groeningen Biologisch’.

© 2020 Ruud Slingerland

- Biologische boeren op kaart: de provincie Groningen heeft ruim 90 biologische boerenbedrijven en dat aantal blijft groeien. Zij heeft een stimuleringsregeling voor de overstap van traditioneel naar biologisch¹⁶.
- 'Herenboeren' in Groeningen.
- Zie ook meerdere Toukomst projecten

7.6 Overig

- Voor het kansrijke natuurgebied Groeningen wil Marketing Groningen graag helpen met het ontwikkelen van een vrijetijdsvisie, merkpositionering en een eigen identiteit. Vertellen over ruimte, pioniersgeest en karakter en de ambitie om groen en kwalitatief te groeien, maar ook partijen helpen met het beleefbaar maken van de kracht van Groeningen in het vrijetijdsaanbod: agritoerisme, bezinningstoerisme, natuurtoerisme, erfgoedtoerisme en urban toerisme. Op basis daarvan kunnen we ook een aantal project ideeën ontwikkelen i.s.m. belangrijke spelers in de Groninger vrijetijdsector.
- Groeningen beleven via hubs (bv via Hub wandelprogramma¹⁷): Het hub programma kan een faciliterende rol vervullen binnen het Groeningen project. Andere mooie ideeën ondersteunen en mogelijkheden zoeken om samen te werken. Bijvoorbeeld door samen te werken met Staatsbosbeheer kan er een entree worden gecreëerd voor de Marumerlage.
- Project N (Buro Bries) creëert verdienmodellen met behoud en versterking van natuur. Natuur, open hiring en geluk: in samenwerking met een natuurorganisatie een stuk land beheren en onderhouden via een sociale onderneming. Wanneer er in en met respect voor de natuur geld verdiend kan worden d.m.v. ondernemerschap (bijv. plukbos, verhuur boomhutten, retraite) kan dat natuur ook versterken.
- De Eco Incubator (Buro Bries) is dé plek waar ideeën, plannen, organisaties en startups samen een plek hebben om te werken aan een groene en duurzame wereld. De Eco Incubator als een netwerk van bedrijven, studenten, overheden, belangenorganisaties en vrijwilligers die allemaal werken aan een gezamenlijke doel: natuur en biodiversiteit versterken.
- De Biënnale (Partnership) Groeningen als expositielandschap art & sustainability. Het expositielandschap Groeningen als hoeder van duurzaamheid en milieu nabij de bruisende stad Groningen "branden" d.m.v. duurzame kunst. Door het organiseren van de Biënnale creëert zich een mondiaal brandpunt van aandacht op Groeningen. Kunst en duurzaamheid is de metafoor van deze duurzame en klimaatpositieve regio van Nederland en claimt daarmee haar "niche".

7.7 Relatie Toukomst

Toukomst¹⁸ is een initiatief van onder andere het Nationaal Programma Groningen (NPG). Binnen Toukomst zijn begin 2020 900 project ideeën opgehaald bij inwoners van Groningen. Deze ideeën zijn gebundeld tot 59 vernieuwende en creatieve projecten die vervolgens zijn beoordeeld door de inwoners van Groningen. Een panel met daarin 20 Groningers heeft een advies uitgebracht welke Toukomst projecten het beste uitgevoerd kunnen worden en hoe de 100 miljoen euro voor Toukomst het beste besteed kan worden. Op 28 januari 2021 kreeg het bestuur van Nationaal Programma Groningen het advies om in totaal aan 44 projecten subsidie te geven.

Voor Groeningen zijn er inhoudelijke raakvlakken met Toukomst projecten die zijn ingediend op het gebied van wandel- en fietsnetwerken, toeristische trekpleisters en het beleven van het Groninger Landschap, aanplant en aanleg van bomen en bossen en regionale voedselproductie. In de uitvoering van Groeningen projecten is het daarom raadzaam afstemming te zoeken met initiatiefnemers van Toukomst projecten -

¹⁶ <https://www.biologischelandbouwgroningen.nl/>

¹⁷ <https://www.reisviahub.nl/wandel-via-hub/>

¹⁸ <https://www.toukomst.nl/>

zowel die in aanmerking komen voor financiering uit het NPG als de overige initiatiefnemers. De uitvoeringskracht van projecten kan daarmee wederzijds vergroot worden. Zo gaan bijvoorbeeld de initiatiefnemers van het Toukomst project 08 Oogst van Groningen aan de slag met innovatieve experimenten op het gebied van duurzame landbouw, verwerking en logistiek. Een link met Groeningen project Miscanthusteelt ligt voor de hand. Daarnaast kan in de toekomst ook het potentiële project duurzame natte landbouw/veenlandschappen aanhaken.

Naast projecten die zich inzetten op verduurzaming gaan er ook een aantal Toukomst projecten in op thema's als het versterken van biodiversiteit en toerisme en recreatie verbonden aan natuurbeleving en bewustwording. Deze thema's raken aan de kerndoelen van Groeningen. Er zijn meerdere inhoudelijke en thematische koppelkansen tussen Groeningen en Toukomst projecten mogelijk. Zie voor een uitgebreide lijst van koppelkansen bijlage 2.

H8 | Onderwijs en educatie

Het doel om Groeningen op de kaart te zetten als de klimaatpositieve regio waar natuur en economie hand in hand gaan, wordt mede behaald door kennisdeling en -ontwikkeling. Het delen van regionale kennis wordt op twee manieren behaald. Enerzijds krijgt het inhoudelijk programma input door kennis en kunde van onderzoekers en studenten uit de regio te benutten. Anderzijds dient Groeningen als een platform om van elkaar en van andere projecten te leren. Kennis met betrekking tot het proces maar ook de inhoud kan met elkaar gedeeld worden, zodat Groeningen naar een hoger niveau getild kan worden.

Paar voorbeelden:

- Tot op heden hebben meer dan 1000 studenten in de afgelopen paar jaar kennis gemaakt met Groeningen en opdrachten uitgevoerd¹⁹. De rol van het middelbaar, hoger en universitair onderwijs bij maatschappelijke vraagstukken vanuit de betekenis-economie zal verder toenemen door een veranderend onderwijssysteem gericht op het bieden van maatschappelijke betekenis. De regio wil tevens jongeren binden aan de omgeving en haar opgaves. Het zijn de nieuwe politici, ondernemers, de gebruikers etc. van de toekomst. Binnen Groeningen kunnen studenten gekoppeld worden aan vraagstukken vanuit het netwerk. Zo wil de gemeente Midden-Groningen graag samen met de partners investeren in een innovatiewerkplaats in de voormalige basisschool in Hellum. In een innovatiewerkplaats komen onderwijs, ondernemers en overheid en andere partners samen om op projectmatige basis onderzoeken en problemen van deze tijd te adresseren. Er wordt in elkaar geïnvesteerd. Daarnaast wordt onderzoek gefaciliteerd en worden duurzame oplossingen gestimuleerd.
- Voor de kinderen van 4 tot 12 jaar worden in Groeningen educatiemethoden, lessen- en excursies ontwikkeld en verzorgd. Hier is een belangrijke faciliterende rol weggelegd voor het IVN-Groningen en Drenthe.
- Wetenschappers van Wageningen University & Research (WUR), de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) en belanghebbenden in Noord-Nederland gaan de komende 4 jaar samen aan het werk om de principes van kringlooplandbouw te vertalen naar uitdagende toekomstbeelden en concrete handelingsperspectieven voor de regio.
- Plan educatie Collectief Midden-Groningen. Al enkele maanden wordt er gewerkt aan een gemeenschappelijk plan voor het uitwerken van educatie over (agrarisch) natuurbeheer en natuurontwikkeling. Dit plan heeft lopende het traject aansluiting gevonden in het Deltaplan Biodiversiteit wat ook voor Groningen is uitgewerkt²⁰. Dit moet worden bereikt door:
  1. In gesprek gaan en educatie geven over natuur, klimaat, biodiversiteit, landbouw, in relatie tot het landschap en ontwikkelingen in de provincie Groningen.
  2. Een zichtbare rol geven aan 'groen' in onderwijs (BO, VO, MBO, HBO/WO)
  3. Het samenbrengen van (digitaal) lesmateriaal en informatie (app of website) voor de verschillende aandachtsgebieden (zie Gebieden zodat meerder partijen toegang hebben tot dit materiaal).
- Meer aandacht voor natuur inclusieve landbouw en natuur inclusief ondernemen in het onderwijs. De aangesloten onderwijsinstellingen nemen natuur inclusieve landbouw op in hun curriculum, werken samen en motiveren docenten en teamleiders tot vergroten van hun kennis op dit vlak.
- Kenniscentrum Natuur en Leefomgeving is de coördinator van de Green Deal Natuur inclusieve Landbouw Groen Onderwijs. Op hun website is actuele informatie te vinden²¹.

¹⁹ Zie <https://groeningen.nu/studentenonderzoek/>

²⁰ <https://nmfg groningen.nl/project/deltaplan-biodiversiteit/>

²¹ <https://www.greendeals.nl/green-deals/natuurinclusieve-landbouw-groen-onderwijs>

H9 | Mogelijke subsidies

Om projecten en ideeën voor Groningen ten uitvoer te brengen kan er ook gebruik gemaakt worden van subsidies. Er zijn meerdere regionale, nationale en Europese subsidies die passen bij de doelstellingen van Groningen. Hieronder volgt een opsomming van enkele mogelijkheden.

9.1 Nationale en regionale subsidies

Verschillende programma's van **Nationaal Programma Groningen**²² kunnen bijdragen aan de doelen van Groningen via het provinciale programma en de lokale programma's van gemeenten in het aardbevingsgebied. Verder is er geld beschikbaar gesteld voor het project Toukomst (100 miljoen), Impulsloket, Loket Leefbaarheid (10 miljoen euro) en erfgoed.

Beide provincies hebben meerdere subsidies beschikbaar²³, zo kan bijvoorbeeld via de **Subsidieregeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap** (SKNL) van de provincies Drenthe en Groningen een subsidie worden verkregen voor het ontwikkelen van nieuwe natuur. Het Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN) voert de regelingen **POP3** (plattelandontwikkeling) uit voor de drie noordelijke provincies²⁴.

Het Rijk en de drie noordelijke provincies sloten in 2019 de **Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw**²⁵ (NIL). Daarmee is tot 2023 twintig miljoen euro beschikbaar gesteld voor initiatieven die de biodiversiteit, de landschapskwaliteit en de agrarische sector dienen. Als agrariër, landbouwpartner, grondeigenaar, kennisinstelling én maatschappelijke organisatie kan worden meegedaan. Zo is Gemeente Westerkwartier in 2020 begonnen met het programma Westerkwartier Natuurinclusief. Het doel van dit programma is boeren te ondersteunen bij het aanpakken van meer natuurinclusieve landbouw.

Het nationale **Deltaplan Biodiversiteitsherstel** lanceerde een innovatiefonds voor projecten die structureel bijdragen aan de versterking van de biodiversiteit. Ook boeren kunnen hiervoor aanvragen indienen. Het 'Samen voor biodiversiteit' Innovatiefonds²⁶ wordt mogelijk gemaakt door de Nationale Postcode Loterij en keert maximaal 25.000 euro uit per project. Hierbij moet het gaan om innovatieve vormen van samenwerking tussen grondgebruikers, burgers en bedrijven.

Vanaf 1 januari 2021 kunnen gemeenten, provincies en waterschappen gebruikmaken van de **Impulsregeling klimaatadaptatie**²⁷. Via die regeling kan een bijdrage van het Rijk worden verkregen voor klimaatadaptatie-maatregelen die de kwetsbaarheid van gebieden voor wateroverlast, droogte of de gevolgen van overstromingen verminderen. De rijksbijdrage kan worden ingezet om adaptatiemaatregelen versneld uit te voeren, al geplande maatregelen uit te breiden met een adaptatiecomponent of nieuwe adaptatiemaatregelen op te pakken en betreft alleen kosten voor de realisatie (niet voor de voorbereidings- of onderzoeksfase). Het Rijk draagt 33% financiering bij aan het maatregelenpakket. Verder komen in aanmerking: Actieprogramma klimaatadaptatie landbouw²⁸ en Nationaal programma landbouwbodems²⁹

²² <https://www.nationaalprogrammagoningen.nl/>

²³ <https://www.provincie.drenthe.nl/loket/subsidieloket/alle-subsidies-rij-0/> en <https://www.provinciegroningen.nl/subsidies/>

²⁴ <https://www.snn.nl/landbouw>

²⁵ <https://www.rijksverheid.nl/onderwerpen/regio-deals/de-regio-deals-van-10-regios/regio-deal-natuurinclusieve-landbouw>

²⁶ <https://www.samenvoerbiodiversiteit.nl/innovatiefonds>

²⁷ <https://ruimtelijkeadaptatie.nl/overheden/sra/impulsregeling-klimaatadaptatie/>

²⁸ <https://www.rijksverheid.nl/documenten/publicaties/2020/01/30/actieprogramma-klimaatadaptatie-landbouw>

²⁹ <https://www.rijksverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/09/04/nationaal-programma-landbouwbodems>

9.2 Europese subsidies

De Green deal

De Green Deal is het programma van de Commissie Von der Leyen om klimaatverandering tegen te gaan. Met deze Green Deal moet Europa het eerste klimaat-neutrale continent worden: voor 2050 dient de Europese Unie niet meer bij te dragen aan de opwarming van de aarde door de uitstoot van broeikasgassen. Eerste vicevoorzitter Frans Timmermans is hier verantwoordelijk voor.

Om de EU voor 2050 klimaatneutraal te maken, is er een routekaart uitgestippeld met een hele reeks aan maatregelen. De Europese Green Deal bestrijkt alle sectoren van de economie, met name vervoer, energie, landbouw en infrastructuur, maar ook bijvoorbeeld de ICT. Om de doelstellingen te halen, zijn grote investeringen nodig. Jaarlijks zal er naar schatting 260 miljard euro extra geïnvesteerd moeten worden. In mei 2020 heeft de Commissie als onderdeel van de Green Deal twee nieuwe strategieën gepresenteerd, die samen moeten bijdragen aan een duurzame toekomst. De biodiversiteitsstrategie moet het verlies van biodiversiteit in Europa en de wereld tegengaan. Concreet houdt de strategie onder meer in dat beschadigde ecosystemen worden hersteld, de gezondheid van beschermde gebieden wordt verbeterd, vervuiling wordt verminderd en de landbouw biologischer wordt gemaakt. Om dit te bereiken wil de Commissie dat in 2030 op zijn minst 30% van Europese zeeën en land beschermde natuurgebieden zijn. Voor deze strategie wil de Commissie €20 miljard per jaar beschikbaar maken.

De Farm to Fork-strategie heeft als doel om een duurzaam voedselsysteem te verwezenlijken. Dit hervormde systeem moet de Europese klimaatvoetafdruk verkleinen en bovendien de volksgezondheid verbeteren. Hiervoor wil de Commissie dat het gebruik van pesticiden de komende tien jaar met 50% afneemt, het gebruik van meststoffen met 20% wordt teruggedrongen en het gebruik van antibiotica in de landbouw met 50%. Ook moet 25% van de landbouwgrond op biologische wijze worden gebruikt. De Nederlandse regering liet weten dat het de brede en ambitieuze aanpak van de Green Deal steunt³⁰, inclusief het ophogen van het tussentijdse doel van 40% CO2 reductie naar 55% (ten opzichte van 1990). Binnen de Green Deal zit ook een pakket aan subsidieregelingen.

LIFE 2021-2027

Klimaat en milieu zijn een topprioriteit van de Commissie Von der Leyen en het LIFE-programma is een belangrijk fonds in het waarmaken van deze ambities en het realiseren van de Green Deal. Het LIFE-programma is in 1992 opgericht en is het financiële instrument van de Europese Unie om projecten rondom milieu, natuurbehoud en klimaat te ondersteunen. De drie hoofddoelen van het LIFE-programma in de periode 2021-2027 zijn circulaire economie, bescherming van het milieu en het tegengaan van verlies van biodiversiteit en aantasting van ecosystemen. Zie ook <https://www.rvo.nl/subsidie-en-financieringswijzer/life>

Horizon 2020/ Horizon Europe

De European Green Deal van de Europese Commissie (EC) is de nieuwe strategie voor een Europese economie die duurzamer, schoner, veiliger en gezonder is. Onderzoek en innovatie zijn belangrijk om dit mogelijk te maken. Parellel aan de uitwerking van de strategie wordt er gewerkt aan nieuwe oproepen (calls) binnen Horizon 2020 (straks Horizon Europe geheten). De uitwerking van de strategie vindt de komende jaren plaats.³¹

³⁰ Uit: https://www.europa-nu.nl/id/vl4ck66fcsz7/europese_green_deal#p4

³¹ <https://www.rvo.nl/subsidie-en-financieringswijzer/horizon-2020/horizon-2020-european-green-deal>

EFRO

Grensoverschrijdend tussen Nederland en Duitsland³²: in 2021 wordt gestart met de volgende programmaperiode, Interreg VI. Deze heeft een looptijd van 2021 tot en met 2027. Extra aandacht zal worden besteed aan milieu en klimaat.

Het Interreg Noordzeeregio programma³³ (NSR) loopt nog, maar er kunnen geen nieuwe projecten worden ingediend in 2021. Voorbeeld project huidige programma periode: <https://northsearegion.eu/canape/canape-in-your-language/nederland/> (met Waterschap Hunze & Aa's en Van Hall Larenstein als partners).

Wereldwijd vormen veengronden een groter koolstofreservoir dan alle bossen samen, en dat ondanks hun beperkte oppervlakte. Oude moerassen herbergen vele duizenden ton koolstof op een oppervlakte van pakweg een voetbalveld. Waar ze worden verstoord geven deze sites dit koolstof als CO₂ vrij in de atmosfeer en dragen ze zo mee bij tot de opwarming van de aarde.

Onze ambitie is het herstel van 95 hectare veengronden, alsook het herstel van 3 laagveenplassen. Dit zal substantiële voordelen geven voor de lokale bevolking, en een bijdrage leveren in het tegengaan van de klimaatverandering. Het project zal ruimte geven aan uiteenlopende herstel- en beheermethoden, en bijdragen tot nieuwe economische mogelijkheden.

Uit: CANAPE project

Het Noordzeeregio programma voor 2021-2027 is in de maak en de verwachting is dat deze in het najaar van 2021 wordt gelanceerd. Daarna kunnen de eerste aanvragen worden ingediend. Noordzeeregio projecten ontvangen 50 % subsidie.

Interreg Europe³⁴ richt zich op verandering van beleid en het uitwisselen van goede voorbeelden. Het focust in de nieuwe programma periode op:

- enhancing biodiversity
- climate change adaptation
- sustainable water management
- enhancing the role of culture and tourism in economic development

Interreg Europe projecten ontvangen 85% subsidie

³² <https://www.deutschland-nederland.eu/nl/interreg-na-2020/>

³³ <https://northsearegion.eu/>

³⁴ <https://www.interregeurope.eu/about-us/2021-2027/>

H10 | Vervolgaanpak

In hoofdstuk 3 is al beschreven hoe de 'organisatie' van Groeningen eruit kan zien. Een aanpak die iedereen in de gelegenheid stelt om mee te doen, maar die tegelijkertijd ook duidelijk is in de eigen verantwoordelijkheid van alle partijen.

Het Uitvoeringsprogramma gaat nu verder onder de regie en verantwoordelijkheid van Regio Groningen-Assen, in samenspraak met het Netwerk Groeningen. Allereerst wordt er met de ambassadeursprojecten een gesprek gevoerd om de volgende stap richting uitvoering te kunnen zetten en afspraken te maken over de (voorwaarden voor) inzet van een bijdrage vanuit de Regio Groningen-Assen dan wel de oriëntatie op andere mogelijkheden.

Daarnaast wordt er gekeken naar kansen en initiatieven om 'potentiele projecten' een stap verder te kunnen krijgen. Last but not least worden de mogelijkheden verkend om op grotere schaal (bijv. via het Europese LIFE programma) een Groeningen-programma gefinancierd en ondersteund te krijgen³⁵. Eind 2021 zullen de tussentijdse resultaten en eventuele aanvullingen / wijzigingen worden voorgelegd aan de stuurgroep.

Het **Netwerk Groeningen** gaat verder als een open en uitnodigend platform voor iedereen die kansen ziet in de Groeningen-aanpak. Samen met Staatsbosbeheer en Hanzehogeschool werkt de Regio Groningen-Assen de Netwerk-aanpak verder uit, met als centrale thema's verbinding en vernieuwing en uitvoeringsgerichtheid. De resultaten van die netwerk-aanpak kunnen uiteraard van invloed zijn op het uitvoeringsprogramma, maar is pas succesvol als de uitvoering een veel bredere basis en dekking bij meer partijen gaat krijgen. Gelet op het enthousiasme om mee te doen is daar alle vertrouwen in.

© 2020 Rutud Slingerland

Het concept Groeningen spreekt aan. Mogen we je een geheim verklappen? Het gaat nog mooier worden: **aan de slag!**

³⁵ Hiervoor zal een externe partij de opdracht krijgen.

B1 | Uitwerking ambassadeursprojecten

Zie bijlage B1

B2 | Relatie met Toukomst projecten

Zie bijlage B2